

HEINRICH BÖLL STIFTUNG
DERNEĞİ TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ

E-MAKALE

Yeşil gasp: Mülksüzleş- tirmenin yeni yüzü

FİKRET ADAMAN, DUYGU AVCI,
HANDE PAKER, GÖKÇE YENİEV

Yeşil gasp: Mülksüzleştirme'nin yeni yüzü

Yeşil gasp, geleneksel toprak gaspının daha sinsi bir biçiminden ibaret. Mülksüzleştirme, yerinden etme ve ötekileştirme yeşile boyanıp gezegeni kurtarmak için gerekliymiş gibi gösteriliyor. Oysa krizin bizatihi nedeni olan güç dinamiklerini yeniden üretmekten öteye gitmiyorlar.

Çevreyi koruma bahanesiyle doğal kaynaklara el konması – yani “yeşil gasp” – son zamanlarda daha da yakıcı bir mesele haline geldi. Çünkü insan hayatını ve daha tuhafı, doğanın bizzat kendini gitgide daha fazla etkiliyor.

Tarım arazileri, nehirler, göller, kıyı bölgeleri gibi ekosistem hizmetlerine el konması, İngiltere’de erken kapitalizm dönemine (15. yüzyıl civarındaki “çitlemelere”) kadar uzansa da, “yeşil” etiket bu geleneğe yeni bir boyut kazandırdı. Zira bu tür el koymalar en başta iklim krizi, ikinci olarak biyoçeşitlilik kaybı sebebiyle ciddi tehdit altında bulunan ekosistemleri koruma gerekçesiyle hemencecik “meşru” kılınabiliyor. İşlemlerin büyük kısmı ulus devletler veya özel şirketlerce, esasen enerji üretimi amacıyla (rüzgar türbinleri için arazi ve kıyı bölgelerinin tahsis veya elektrikli araç bataryaları için nadir metal madenciliği gibi), bir kısmı da çevresel bir gündemi (biyoçeşitliliği koruma amacıyla belirli bir alanın etrafının çevrilmesi veya ekonomik faaliyetlerin iklim üzerindeki etkilerini dengelemek için irak topraklara ağaç dikilmesi gibi) olan aktörler tarafından gerçekleştiriliyor.

Yeşil gaspın nispeten kısa diyebileceğimiz tarihi, doğal kaynaklara “çevresel amaçlarla” el konan örneklerin (özellikle küresel güneyde) hızla arttığını gösteriyor. Bunlar çoğu zaman iklim krizini bertaraf etmek için sürdürülebilir enerjiye geçişi hedefleyen “yeşil enerji dönüşümü” politikalarının bir yansıması olarak gerçekleşiyor. Fakat çoğu, insanlar üzerinde ciddi olumsuz etkiler yaratıyor ve ekolojik tahribata yol açıyor. Başka bir deyişle, bu girişimleri güzelleyen söylemler, bunların yerel topluluklar üzerinde (muhtemelen kadınlar ve çocuklar açısından orantısız bir şekilde) yaratması olası ve bazen de kaçınılmaz sonuçlar konusunda çoğu zaman sessiz kalırken, ortaya çıkardığı çevre tahribatını da görmezden geliyor. Yani, “yeşil” gerekçeler o kadar da kolayca meşrulaştırılabilir değil gibi duruyor.

İnsanlığın günümüzde karşı karşıya olduğu çeşitli ekolojik sorunlar arasında iklim krizi en ciddiye alınan mesele gibi görünürken, diğer sorunlar genellikle ikinci plana atılıyor yahut hiç umursanmıyor. Durumun ciddiyetini yeterince yansıtmaması nedeniyle “iklim değişikliği” teriminin yerine “iklim krizi” denilmeye başlayalı çok olmadı. Ne yazık ki bu değişiklik üzerinde neredeyse tam bir uzlaşmaya varılması, sermaye birikimi ve aşırı tüketime dayalı

mevcut ekonomik ve siyasi düzenin kökten sorgulanması sonucunu doğurmadı; elektrik üretiminde kömürle çalışan termik santrallerin (rüzgar, güneş ve hidroelektrik kaynaklara geçiş yoluyla) kademeli olarak kapatılması ve ulaşımda içten yanmalı motorlardan elektrikli güç sistemlerine dönüşüme odaklanılarak ekonominin yeşillendirilmesi noktasında kaldı. Yeşil gasp örneklerinin birçoğunu tam da bu dönüşümle izah etmek mümkün.

Yeşil gaspı tanımlamak

Yeşil gasp teriminin tarihçesi hakkında fikir birliği var gibi görünüyor: Terim daha öncesinde de tedavülde olmakla birlikte, ilk kez 2008 yılında The Guardian editörü John Vidal (2008) tarafından, arazi ve kaynaklara çevresel amaçlar için el konmasına dikkat çeken "The Great Green Land Grab (Büyük Yeşil Arazi Gaspı)" başlıklı yazıda kullanılmıştı. Fakat Anne Tittor (2016), coğrafyacı Kathleen McAfee'nin doğrudan yeşil gasp terimini kullanmasa da, "doğayı kurtarmak için satışa çıkarmak" diye ifade ederek (1999: 133) kavramı çok daha önce formüle ettiğine dikkat çekiyor.

Farklı yeşil gasp biçimlerini olabildiğince kapsayıcı şekilde sınıflandırmaya çalışalım (bkz. örn. Tittor, 2016):

- Bunlardan ilki, ekolojik kaynaklara (genellikle de çok geniş arazilere) yok olmaktan "kurtarılmak" için el konmasıyla gerçekleşir ve bu haliyle bakıldığında, biyolojik çeşitliliğin korunmasına ve iklim değişikliğiyle mücadeleye yardımcı olmayı hedefliyor ("Özel Mülkiyet Koruma Bölgeleri – ÖMKB" olarak adlandırılıyor; bkz. Stolton vd., 2014). Amaçlanan, ekolojik kaynakların mülkiyetinin satın alınarak buraların olası tahribatlara karşı güvence altına alınması. Bu tür adımlar çoğu zaman uluslararası çevre örgütleri tarafından atılmakla birlikte, (varlıklı yurttaşlar tarafından yürütülen) bağımsız girişimler de mevcut. Bu girişimlerin çoğu müreffeh küresel kuzey kaynaklı olduğu için, dünyada halihazırda böylesine büyük bir servet eşitsizliğinin nasıl yaratıldığını ve dolayısıyla söz konusu zenginlerin doğayı kurtarmak için nasıl olup da kaynak ayırabildiğini sorgulamak ve bu tür koruma girişimlerinin olası olumsuz toplumsal etkilerinden bahsetmek gerek. Bu girişimlerin iyi niyetinden şüphe duymakla birlikte, bunlar yerel halkın ekolojik kaynaklara erişimini kısıtlamak suretiyle bu insanlara pekala zarar veriyor olabilir. Söz konusu bölgeyi mutenalaştırarak yerel topluluklar açısından başkaca ekonomik maliyetler doğurduğundan da bahsedilebilir.
- Yeşil gaspın ikinci türü, iklim değişikliğini azaltmak amacıyla ekolojik kaynaklara el konması. Binlerce dönüm arazinin biyolojik karbon tutumu ve biyoyakıt üretimine tahsis edilmesi bu kapsamdadır, ancak burada asıl sorumlu ekolojik kaynakların yenilenebilir enerji üretimi amacıyla kullanılması. Biyokütleden (kısa bir süre içinde) üretilen, toksik olmayan, biyolojik olarak parçalanabilen ve düşük karbon emisyonuna sahip yeni bir yakıt türü olan biyoyakıt bu kategoriye giriyor. Biyoyakıtlar, biyolojik atıkların yanı sıra büyük oranda, sırf bu amaca tahsis edilecek ge-

niş miktarlarda tarım arazisi gerektiren bitkilerden üretiliyor. 2027 yılı itibariyle dünya çapında biyoyakıt üretiminin, havacılıkta kullanılan yakıtın küçük bir yüzdesi de dahil olmak üzere, dünyada ulaşım için harcanan yakıtların yüzde 5,4'ünü sağlayacağı öngörülüyor (Uluslararası Enerji Ajansı [IEA], 2022). Bu kategoriye giren ikinci başlık olarak, her biri çok geniş miktarda arazi ve su gerektiren güneş, rüzgar ve hidrolik enerjiye dayalı sürdürülebilir/yenilenebilir elektrik üretiminden bahsedilebilir. Yenilenebilir enerji üretimi son yirmi yılda devamlı arttığı için güneş ve rüzgar enerjisi hızlı bir büyüme gösterdi (öyle ki ikisi şu anda dünyada üretilen toplam elektriğin yaklaşık yüzde 10'unu sağlıyor; bkz. <https://www.statista.com/>). Üçüncü başlık ise yeşil dönüşüm kapsamında madencilik faaliyetleri için yapılan el koymalar; zira lityum ve kobalt gibi yenilenebilir enerji teknolojileri üretiminde kullanılan madenlerin çıkarılması, bu tür faaliyetler için yine çok geniş alanların tahsisini gerekli kılıyor.

- Yeşil gaspın üçüncü biçimi olarak, ekoturizme hizmet etmek üzere ekolojik kaynaklara el konmasını sayabiliriz. Ekoturizm faaliyetlerine tahsis edilmek üzere dönümlerce arazi ve su kaynağı kuşatılıyor ve bu amaçla kaynakların çevrilip münhasır kullanıma tahsisi gerektiğinden, doğa özel çıkarlar uğruna metalaştırılmış oluyor (örn. Müller vd., 2023).
- Dördüncü yeşil gasp türü ise büyük oranda kentlerde yaşanıyor ve mutenalaştırma yoluyla mülksüzleştirmenin dolaylı bir biçimini içeriyor. Bu gasp biçimi genellikle, kentsel ısı adalarını azaltmak ve şehirlerin iklim krizine dayanıklılığını artırmak için yeşillendirme projeleri yoluyla gerçekleştiriliyor. Bu projeler genelde park, kent ormanları ve ekolojik koridorlar gibi yeşil alanlar yaratılmasını kapsıyor. Bu girişimler kamuoyunun gözünde sürdürülebilir kent yaşamına ve yurttaşların yaşam kalitesinin yükseltilmesine katkı sağlayan adımlar olarak resmedilse de, çoğu zaman düşük gelirli mahalle sakinlerinin yerlerinden edilmesine yol açıyor (bkz. örn. Angelovski vd., 2022).

Tüm bu girişimlerde yeşil amaçlara tahsis edilen arazi ve su kaynaklarının çoğu zaman zaten alternatif kullanımları bulunduğu ve aynı zamanda yerel toplulukları barındırıyor olabileceği unutulmamalı. Dolayısıyla bu girişimler yerel toplulukların yerlerinden edilmesine veya ekosistemden yararlanmalarının engellenmesine yol açabiliyor. Dahası ekosistemlere de zarar verebiliyor.

Yeşil gasp kavramını çözümllemek

Enerji geçişiyle meşrulaştırılan gasp

Çeşitli çevresel ve toplumsal kaygılarla bağlantılı olarak ortaya çıkan bir kavram olan yeşil gasp, çok farklı coğrafyalarda gerçekleşiyor. Yeşil gaspın kapsamının ne kadar geniş ve derin olduğunu gösteren bir örnek olarak Yunanistan'daki durumu inceleyebiliriz. Yunanistan'da 2009 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından rüzgar ve güneş enerjisi çiftliklerinin sayısı hızlı artarak, arazi ve geçim kaynaklarına el konmasına yol açtı. Krizin hemen ardından yenilenebilir enerji üretimi (rüzgar ve güneş) ve yeşil ekonomiye geçiş, devletin yanı sıra, yenilenebilir enerji kaynakları (YEK) piyasasındaki kuruluşlar, sivil toplum bünyesindeki büyük çevre örgütleri (STK'lar) ve anaakım medya gibi aktörlerden de büyük destek gördü; zira bunların ülkeyi ekonomik durgunluktan çıkaracak yatırım ve yeşil iş vaatleriyle hem ekonomik krize, hem de iklim krizine yanıt olabileceği düşünülüyordu. Yunanistan'ın benimsediği yapısal uyum programı, yenilenebilir enerji desteklerinin hayata geçirilmesi ve rüzgar ve güneş enerjisi üretiminin geliştirilmesine yönelik tedbirler alınmasını içeriyordu.

Bu amaçla rüzgar ve güneş enerjisi şirketlerine doğrudan devlet sübvansiyonları, gümrük tarifeleri, vergi muafiyetleri ve yeşil vergiler yoluyla büyük miktarlarda kamu kaynağı ve özel fon tahsis edilirken, bu kaynakların tümü elektrik tüketicisi haneler ve küçük işletmelerin gelirlerinden sağlandı (Siamanta, 2019). Tahsis edilen bu kamu kaynakları ve özel fonlar sayesinde yalnızca çokuluslu enerji şirketleri ve rüzgar türbini üreticileri büyük kâr ve sermaye birikimi sağlamakla kalmadı, aynı zamanda rüzgar enerjisi yatırımcılarının kamu arazilerini gasp etmesi yoluyla yeşil gasp da yaşandı. Kamu arazileri, devlete ait arazileri ve halkın kullanımı için yönetilen arazileri kapsıyordu. Devlet, YEK projelerini "ulusal öncelik" ve "kamu yararı" haline getirerek kamu arazilerinin gaspında önemli bir rol oynadı, böylelikle orman alanlarının kullanımı hukuken yasak olmasına rağmen YEK projelerine imkan sağlayacak şekilde değiştirildi. Üstelik, otlak ve mera gibi başkaca arazi türleri de devlet eliyle "Orman Sınıflandırma Yasaları (OSY)" yoluyla orman ve orman alanı olarak tanındı, böylece devletin bu arazileri YEK projeleri için kiralaması veya özelleştirmesi mümkün hale geldi. OSY özel arazileri de etkiledi, arazi sahipleri itiraz etse de YEK projelerine lisans verilmesinin önü açıldı. Pek çok durumda toprak sahiplerinin mülkiyeti kanıtlayamaması veya söz konusu araziler orman arazisi olarak tahsis edildiğinden düşük kamulaştırma bedellerine mahkum edilmesi de toprak gaspına sebep oldu. Son olarak, şirketler özel arazileri satın aldılar; fakat bu süreç bir toprak gaspına dönüştü, zira arazi sahipleri kendi arazilerini etkileyen proje ve OSY süreçleri hakkında çok geç bilgilendirildiği için, mevcut kriz koşullarında zaten maliyetli ve uzun bir süreç olan hukuki yollar daha da imkansızlaşmış oldu (Siamanta 2019). Özetlemek gerekirse, yenilenebilir enerji üretimi yeşil gaspa dönüştüğünde toplumsal sonuçları son derece ağır oluyor ve dolayısıyla ciddi adaletsizlikler yaşanıyor. Hayvanlarını otlatamadıkları için geçim kaynaklarından mahrum kalan hayvancılar, el konulan araziler için ödenen bedeller arazinin gerçek değerini yansıtmadığı ve öncesinde bu arazileri işleyerek elde ettikleri gelirlerden yoksun bırakıldıkları için maddi güçlük yaşayan çiftçiler ve yerel topluluklar bu durumdan son derece olumsuz etkileniyorlar.

Doğal çevreyi koruma kisvesi altında

Yeşil gaspa yol açan bir başka çevre meselesi de doğal çevrenin korunması. Çevre koruma projelerinin ekoturizmle birleşerek yerel toplulukların meralara erişimini engellediği, mahsul üretimi üzerindeki kontrollerinin yanı sıra turizmden elde edilen faydaların da bu toplulukların elinden alındığı Tanzania örneği bu açıdan çarpıcı. Benjaminsen ve Bryceson (2012) tarafından detaylı bir şekilde anlatıldığı üzere, Tanzania’da yaban hayatı koruma ile bağlantılı mülksüzleştirmenin kökleri sömürgeciliğe dayanıyor, ancak esasen insanı odağına almayan bir koruma anlayışına yönelik endişeleri göz önünde bulundurmaya amaç edinmiş olan “topluluk temelli koruma” kavramının ortaya atılmasıyla 2000’lerden itibaren yeni biçimler aldı. Bu yeni söylem, koruma alanlarında yaşayan insanları bu alanların yönetimine ve korumadan elde edilen faydaların yerel topluluklarla paylaşımına dahil etmek suretiyle yerel katılıma vurgu yapıyordu. Tanzania hükümeti topluluk temelli koruma yaklaşımını benimsedikten sonra, yine yerel toplulukların katılımını vurgulayan bir Yaban Hayatı Politikası oluşturdu. Bu politikanın uygulanmasına yönelik temel araçlar ise, milli park gibi mevcut koruma alanlarına yakın köy arazilerinde oluşturulan ve birkaç köyün çevre koruma amacıyla arazilerinden vazgeçmesi ve karşılığında bu alanlardan elde edilen turizm gelirlerinden bir pay alması düşüncesiyle oluşturulan Yaban Hayatı Yönetim Alanları idi. Ne var ki ardından getirilen politika ve mevzuat özellikle foto-safari ve sportif amaçlı avcılık gibi gelir sağlayıcı faaliyetlerle ilgili kontrolü merkezi yönetime bıraktığı için, topluluğun faydalanmasına ve katılımına yönelik eğilimler ortadan kalktı. Yani bu örnekte çevre koruma alanında yeşil gasp, kaynaklar köylüden devlete, uluslararası koruma gruplarına ve turizm sektörüne aktarılarak tezahür etti.

Bu örneklerin dünyanın farklı yerlerinde çevre koruma projeleri (bkz. örn. Apostolopoulou ve Adams, 2015; Büscher vd., 2014; Núñez vd., 2022), rüzgar çiftlikleri (bkz. örn. Brannstrom vd., 2017; Dunlap 2017), ekoturizm (bkz. örn. Gardner, 2012; Ojeda, 2012) ve biyoyakıt üretimi (bkz. örn. Maconachie, 2019) ile bağlantılı olarak tekrar ettiği görülüyor. Bu hikayeler, ne kadar yeşil olursa olsun, politikaların yerel, köylü ve yerli topluluklar üzerinde yarattığı etkilerin göz önünde bulundurulması bakımından çevre adaletinin ne denli önemli olduğu bir kez daha gözler önüne seriyor.

Güç yapıları pekiştiriliyor

Yeşil gasp, yeşil girişimleri çevreleyen heveslere sorgusuz sualsiz kucak açtığı için, dezavantajlı toplulukları yerlerinden eden ve ekosistemlere zarar veren uygulamaları meşrulaştırmış oluyor. Bu uygulamalar kaynakların mülkiyet, kontrol ve/veya kullanım haklarının yerel veya kamu kuruluşlarından özel şirketlere (örneğin çokuluslu endüstriyel tarım şirketlerinin karbon kredisi almak için topluluklara ait ormanların kontrolünü ele geçirmesi); dezavantajlı topluluklardan seçkinlere (örneğin ekoturizm girişimleri için küçük üreticilerin yerlerinden edilmesi) ve küresel güney ülkelerinden küresel kuzeye (örneğin Afrika topraklarının biyoyakıt üretimi için batılı şirketlere kiralanması) aktarılmasıyla sonuçlanıyor.

Bu esnada, esasen birlikte hareket etmesi beklenmeyen şirketler ve çevre korumacılar da, iklim hedeflerine ulaşmak ya da biyoçeşitliliği desteklemek için kaynakların özelleştirilmesini şartmış gibi göstererek çoğu zaman bu dinamiklerin bir parçası haline gelip sürece dahil oluveriyor. Şimdi, yeşil gasp için çizilen bu neoliberal çerçeveye – doğayı sözümona korumak için metalaştırmak, ticarileştirmek ve özelleştirmek (Arsel ve Büscher, 2012; Castree, 2003, 2008) – içinde, geçmişten gelen ve yeni ortaya çıkan gasp biçimleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları vurgulayarak bu kavramın yerel ekolojiler, tarımsal geçim kaynakları ve toplumsal ilişkiler üzerinde yarattığı etkileri sorgulayacağız.

Yeşil gasp daha geniş anlamda küresel kapitalizm bağlamında ortaya çıkan son derece siyasi bir mesele. Dolayısıyla konuya politik ekoloji perspektifinden bakmak, genelde tarafsız veya herkes için faydalıymış gibi resmedilen yeşil girişimlerin aslında mevcut güç yapıları tarafından şekillendirilip bu yapıları pekiştirdiğini anlamamıza yardımcı olacak (Peet ve Watts, 1996; ayrıca bkz. Fairhead vd., 2012). Politik ekoloji merceği sayesinde mevcut yeşil çitleme uygulamaları ile daha önceki kolonyal ve kapitalist sömürü biçimleri arasındaki bağlantılar ortaya çıkartılırken, aslında hiç kopmayıp devam eden bir süreçten bahsedildiği anlaşılıyor (Anderucci vd., 2017; Fairhead vd., 2012; McMichael, 2009; Robbins, 2019). Ayrıca, yeşil gasp süreçlerinin kaçınılmaz olarak kazananları ve kaybedenleri olduğundan, fayda ve külfetlerin aktörler arasında eşitsiz dağıldığını görüyoruz. Politik ekoloji, yeşil girişimleri külliyen olumlu veya apolitik süreçler olarak tasvir eden anaakım anlatılara karşı çıkarak çeşitli aktörler arasındaki ittifak ve çatışmaları saptamaya yardımcı araçlar sağlıyor (Dunlap vd., 2024; Peet ve Watts, 1996; Robbins, 2019). Yeşil gaspın, iklim krizini azaltmak veya biyoçeşitliliği korumak gibi çevre alanındaki küresel hedeflere ulaşmak açısından elzem olduğunu ifade eden söylemlerle meşrulaştırıldığını da sıkça görüyoruz (Fairhead vd., 2012). Politik ekoloji bu söylemleri eleştirel bir gözle inceleyerek, söz konusu uygulamalardaki sömürü ve çıkar ekseninin bu söylemlerle nasıl gizlenip maskelendiğini de gözler önüne seriyor.

Mülksüzleştirme: Son versiyon

Arazi ve doğal kaynaklara el konması genelde yerel topluluklar açısından ortaya çıkan zararları göz ardı eden anlatılarla meşrulaştırılıyor (Borras vd., 2011; Dell’Angelo vd., 2017; Margulis vd., 2013; Van der Ploeg vd., 2015). Bunlar arasında kalkınma söylemleri, medenileştirme misyonları, sınırları koruma ya da kaynak açısından zengin alanları kontrol altında tutma amaçlı askeri ve ulusal güvenlik argümanları ve kültürel ya da dini alanların desteklenmesi gibi, yerel halkın sahip olduğu hakları hiçe sayan çeşitli söylemler yer alıyor. Yeşil gaspla geleneksel geçim sistemlerini bozan ve kaynakları seçkinlerin elinde toplayan diğer toprak gaspı ve toprakları çevirme/çitleme biçimleri arasında birçok paralellik göze çarpıyor. Bunlar arasında, toplulukların topraklarına el konması yoluyla mülksüzleştirilmesi ve yerinden edilip ötekileştirilmesinden—bu sefer çevre koruma kisvesi altında, örneğin küresel biyoçeşitliliğin korunması için gerekli denilerek milli park ve yaban hayat rezerv alanları yaratılması yoluyla—arazilerin turizm veya karbon dengeleme piyasası için ticari metaya dönüştürülmesinden, dev şirketler karına kar katarken ormana bağlı hayat süren yerel top-

lulukların yoksullaşmasına yol açacak şekilde endüstri bitkileri üretimi için bu toplulukların arazilerine el konulmasından ve su kaynaklarının tekelleştirilmesinden bahsedilebilir.

Yeşil gasp ve geleneksel toprak gaspı, mülksüzleştirmeye dair temel özellik bakımından benzerlik göstermekle birlikte, bunun için öne sürülen gerekçeler ve sürece dahil olan aktörler bakımından önemli farklar arz ediyor (Fairhead vd., 2012). Geleneksel toprak gaspı genellikle devlet erki veya ekonomik menfaatler tarafından yönlendirilip kaynakların kullanımı ve tarım ürünlerinin ihracatından çıkarı olan hükümetler, şirketler ve finans kuruluşları tarafından doğrudan desteklenirken, yeşil gasp çoğu kez sosyal adaletten ödün verme pahasına ekolojik hedefleri önceliyor. Yeşil gaspın karbon piyasaları ya da çevre koruma sertifikaları gibi yasal çerçeveler kapsamında meşrulaştırılarak hukuka uygun girişimler olarak sunulduğuna da sıkça rastlıyoruz. Bunun yanı sıra, yeşil gaspın faileri çevre koruma alanında çalışan uluslararası STK'lar, kalkınma ajansları, küresel finans piyasaları ve yenilenebilir enerji sektöründeki çokuluslu şirketler gibi çok daha geniş bir yelpazedeki aktörleri kapsıyor. Geçmişte kalkınma projelerine karşı çıkan çevreci grupların günümüzde birçok olayda bu girişimlerle aynı safta yer aldığına şaşırarak şahit oluyoruz.

Kimse "sisteme" işaret etmiyor

Anlatı ve aktörlerde yaşanan bu değişim rastlantısal değil. Küresel kapitalist ekonomi, aşırı karbon emisyonları ve ormansızlaşma gibi doğal kaynak kullanımının sınırlarıyla gitgide daha fazla çatıştığı için, doğanın neoliberalleştirilmesi bu ekonomik sistemin sürdürülmesi için gereken bir strateji olarak ortaya çıktı (Fairhead vd., 2012; Leach vd., 2012). Bu bağlamda doğa, sadece sömürülecek bir kaynak olarak değil, onarım ve sürdürülebilirlik için bir mekanizma olarak da değeri vurgulanmak suretiyle yeniden tanımlandı. Doğanın faydasına ve onarım kapasitesine dayalı bu çifte değer, büyük oranda karbon ticareti, biyoçeşitlilik değerlemesi ve ekosistem hizmeti ödemeleri gibi bilim-politika söylemlerine dayanıyor. Bu tür çerçeveler, çevre koruyuculuğu kisvesi altında doğal kaynaklara el konan yeşil gasp gibi uygulamalar açısından önemli bir meşrulaştırma zemini sağlıyor. Ekonomik sisteme içkin yapısal çelişkileri ele almak yerine doğanın kar elde edilecek bir saha olarak yeniden tanımlanması, mevcut güç dinamiklerinin ve ekonomik önceliklerin devamını sağlıyor.

Politik ekoloji işte bu nedenle, yani yüzeysel çevre anlatılarının ötesine geçip, yeşil girişimler aracılığıyla devamlılığı sağlanan temel sosyoekonomik yapı ve eşitsizlikleri, bu tür girişimleri yekten faydalı ve kaçınılmaz gösteren egemen söylemlere karşı çıkararak ortaya çıkardığı için hayati önem taşıyor. Yeşil gaspın dezavantajlı toplulukları yerlerinden etmekte, ekolojik tahribatı derinleştirmekte ve küresel güç dengesizliklerini pekiştirmekte oynadığı rolü gözler önüne seriyor. Bu tür bir analitik bakış olmadığında, yeşil gaspı, kar ve kazanç hırsını sosyal ve ekolojik adaletin önüne koyan ve özünde siyasi nitelik taşıyan bir süreç olarak görmek yerine, çevresel krizler karşısında gerekli veya iyi niyetli bir çözüm olarak görmek işten bile olmayacaktır. Dolayısıyla politik ekolojinin sadece mevcut uygulamaların eleştirilmesi için araçlar sunmakla kalmayıp, gerçekten sürdürülebilir ve adil bir geleceğe yönelik alternatif yolların tahayyülüne imkan sağlayan bir çerçeve de sunduğunu vurgulamak gerek.

Türkiye’de yeşil gasp

Türkiye’de yeşil gasp diye adlandırılabilen girişimlerin çoğu yenilenebilir enerji adına gerçekleştiriliyor. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) 2002 yılında iktidara geldiğinden beri başta enerji, madencilik, inşaat ve büyük ölçekli altyapı projeleri gibi hammaddeye ve yoğun kaynak kullanımına dayalı agresif bir neoliberal büyüme stratejisi izledi (bkz. örn. Adaman vd., 2017). 2000’lerin başında gerçekleştirilen bir yasal ve kurumsal düzenlemeyle – 2005 tarihli Yenilenebilir Enerji Kanunu ve çeşitli finansal destekler sağlanması da dahil – enerji sektörünün liberalleştirilmesi, bu alanda özel sektör girişimlerinde muazzam bir artışa yol açtı. AKP, hidroelektrik, jeotermal, rüzgar ve güneş gibi yenilenebilir enerjileri sadece yeşil olduğu için değil, “milli ve yerli” olduğu için teşvik ederken, bunların enerji üretiminde fosil yakıt ithalatına bağımlılığı azaltmak bakımından elzem olduğunu savunuyor. Diğer bir deyişle, özellikle iş dünyasında AKP ile yakın bağlantılara sahip aktörlerin sermaye birikimine yeni fırsatlar sağlamak amacıyla akarsuların, tarım arazilerinin, meraların ve ormanların enerji yatırımlarına açılmasını meşrulaştırmak için yeşil söylem ile milliyetçi söylem bir arada kullanılıyor (Özen, 2024).

Hidroelektrik

Yenilenebilir kategorisine dahil edilip edilemeyeceği tüm dünyada tartışma konusu olmakla birlikte Türkiye’de halen bu sıfatla teşvik edilen hidroelektrik, enerji arayışında eskiden beri ilk başvurulan yöntem olageldi. Hidroelektrik enerjide 2002 yılında 12.179 MW olan kurulu kapasite 2023 yılında 32.379 MW’a ulaşmıştır (DSİ, 2023). Bu genişleme hem büyük ölçekli projeleri (Dicle üzerinde inşa edilen ve tarihi Hasankeyf ilçesini sular altında bırakan Ilisu Barajı ve Hidroelektrik Santrali [HES], Türkiye’nin en yüksek barajı olan Yusufeli projesi de dahil olmak üzere Çoruh üzerinde inşa edilen yedi baraj ve hidroelektrik santrali gibi), hem de daha küçük ölçekli nehir tipi hidroelektrik santrallerini kapsıyor. Başta Karadeniz bölgesi olmak üzere tüm ülkede pıtrak gibi yayılan HES’ler, yerel halkın geçim kaynakları ve çevre üzerinde yarattığı olumsuz etkilerden dolayı çoğu yerde direnişie karşılaşıyor. Öyle ki, hidroelektrik girişimleriyle mücadele eden yerel çevre hareketleri Türkiye’de çevre siyasetinin kilit aktörleri haline gelmiş bulunuyor (bkz. örn. Aksu vd., 2016). Bu projeler için su kullanım haklarının 49 yıllığına özel şirketlere bırakılması da yerel halkın suya ve akarsuların beslediği ekosistemlere erişimini kısıtlayarak bu toplulukları mülksüzleştirdiği için “su gaspına” yol açıyor (İşlar, 2016).

Hidroelektrikteki artışı sırasıyla jeotermal, rüzgar ve güneş enerjisi izledi. Yoğun olarak Ege bölgesinde bulunan jeotermal enerji santrallerinin (JES) kurulu kapasitesi 2004 yılında 15 MW’dan 2023 yılında 1691 MW’ye yükseldi (Yener, 2024). Bu genişleme, garantili alış fiyatlarıyla ve şirketlerin gereken izinleri kolayca almasına ve hatta çevre yönetim planı olmadan faaliyet göstermesine imkan veren gevşek düzenlemelerle teşvik edildi (TMMOB, 2021). JES’lerin bir kısmı, tarımsal üretimin yoğun olduğu (incir ve zeytin gibi çok değerli ürünlerin de yetiştirildiği) bölgelerde en verimli tarım arazilerine inşa edilmiş durumda. Üstelik jeotermal akışkanların uygun yöntemlerle reenjekte edilmeden aşırı kullanılması,

havaya karbondioksit ve hidrojen sülfür salınması, kimyasal ve metal içeren atık suların akarsu yataklarına karışması gibi ciddi çevresel etkiler de söz konusu. JES'lerin "plansız, düzensiz ve denetimsiz" bir şekilde yaygınlaşması ve tarımsal üretimin yanı sıra insanların yaşam kalitesi üzerinde yarattığı olumsuz etkiler, özellikle Ege bölgesinde çiftçiler, kırsalda yaşayan halk, meslek ve çevre örgütlerinin protestolarına neden oluyor (Özen, 2024).

Rüzgar enerjisi: Karbon nötr, fakat siyaseten yanlı

Genel olarak enerji üretimini artırmaya ve özel olarak da, bunu yaparken yenilenebilir kaynakların kullanımına yönelik politikalar, rüzgar ve güneş enerjisinde de önemli bir artışa yol açtı. Rüzgar enerjisi bakımından 2000 yılında 18,9 MW olan kurulu güç 2023 yılında 11.803 MW'a, güneş enerjisinde ise 2014 yılında 40,2 MW'tan 2023 yılında 11.691 MW'a yükseldi (Serdar vd., 2024). Başta fiyat garantileri olmak üzere, rüzgar ve güneş yatırımlarını kârlı ve güvenli hale getiren finansal destek mekanizmalarının yanı sıra, bu yatırımları mümkün kılan önemli faktörler arasında arazi tahsisine (orman, mera veya tarım arazisi) de değinmek gerekir. Özel araziler söz konusu olduğunda, şirketler önce arazi sahiplerini satışa razı etmeye çalışıyor, ancak bunun sonuç vermemesi halinde hükümet "acile kamulaştırma" yoluna giderek "kamu yararına" olduğu farz edilen projelerde arazileri hızla yatırımcılara devrediyor.

Rüzgar ve güneş enerjisinde yaşanan çarpıcı yükseliş, özellikle bu santrallerin coğrafi olarak yoğunlaştığı noktalarda yerel direnişle karşılaşılıyor. Örneğin, halihazırda yaklaşık 150 rüzgar türbininin yer aldığı İzmir'deki Karaburun yarımadasında yerel halk, tarım ve mera alanları türbinlerin yerleştirilmesi veya santrallerin kurulması ve işletilmesi için gereken altyapının (türbinleri taşımak, türbinler arasında gidip gelmek ya da yeni elektrik iletim hatları kurmak için genişletilen yollar gibi) inşa edilmesi amacıyla tahsis edildiğinden arazilerine erişim hakkından mahrum bırakılmış durumda. Ayrıca, bazı türbinler yerleşim yerlerine çok yakın yerleştirildiği için meydana gelen gürültü kirliliğinin yanı sıra yerel peyzajın değişmesi sebebiyle halkın mekana aidiyet duygusu da olumsuz etkileniyor. Bir başka önemli husus da bu süreçlerin yerel halkı dışarıda bırakacak şekilde, yukarıdan aşağıya işletilen karar mekanizmalarıyla yürütülmesi. Sürecin bir parçasını oluşturan çevresel etki değerlendirmeleri (ÇED) kağıt üzerinde yerel halkın kaygılarını dile getirmesine olanak sağlıyor gibi görünse de, fiiliyatta bu insanlara bizzat kendi yaşadıkları çevrede neler olup biteceği konusunda gerçek bir söz hakkı tanınmıyor (Özçam, 2018; Sağlam vd., 2024). Karaburun örneği, rüzgar ve güneş enerjisi üretiminin yaygınlaşması sonucunda arazi ve kaynaklara erişimin nasıl kısıtlandığını ve bunun sonucunda yerel halkın geçim kaynaklarından mahrum kaldığını, kırsal bölgelerde yerel peyzajın ve yaşam biçimlerinin nasıl zarar gördüğünü ve bu tür projelerin halkın gereğince katılımı sağlanmadan nasıl dayatıldığını, dolayısıyla yenilenebilir enerji yatırımlarının taşıdıkları "yeşil" sıfatlara rağmen çevresel adaletsizliği nasıl (yeniden) ürettiğini gösteriyor.

Bu noktada, yenilenebilir enerji alanına yatırım yapan bazı şirketlerin aynı zamanda fosil yakıtlı termik santralleri yahut madencilik gibi başkaca ekstraktif endüstrileri de işlettiğini ve bunlardan bazılarının mevcut iktidarın hegemonyasını devam ettirmesinde kilit rol oynayan yandaş holdinglere ait olduğunu da hatırlatmak gerekir (Adaman vd., 2017; Özen, 2024). Bu anlamda, yenilenebilir enerjinin teşviki, çevresel veya sosyal amaçlara hizmet etmekten ziyade, yeni birikim kanalları açılması ve siyasi rejimin güçlendirilmesi için bir strateji olarak kullanılıyor.

Sonuç

Doğal kaynaklara çevresel amaçlarla el konması insanlar açısından pekala çok ciddi olumsuz etkilere yol açabildiği gibi, ekolojik tahribata da neden olabilir. Örneğin Türkiye’de yeşil gasbın büyük oranda yenilenebilir enerji yatırımları yoluyla gerçekleştirilmesi, çevresel ve ulusal yarar sağladığı iddia edilen projelerin nasıl mülksüzleştirme mekanizmalarına dönüşebileceğine ve mevcut eşitsizlikleri nasıl derinleştirebileceğine emsal. Yenilenebilir enerji projeleri, anlamlı bir toplumsal katılım, şeffaf yönetim ve elde edilen faydaların adil dağıtımını sağlanmadan uygulamaya konduğunda, projelerin meşruiyeti zedeleniyor ve çevresel adaletsizlik derinleşiyor. Dahası, iklim politikaları ortaya çıkacak sosyal ve ekonomik etkiler düşünülmeden tasarlanırsa, halkın yaşayacağı hüsrana çevresel ilerleme yerine tepkisel siyasete yönelebilir. Bu nedenle yeşil politikaların tam da yerini almaya çalıştıkları tahripkar ve sömürücü modellerin tekrarına dönüşmemesi için, iklim savunucularının ve politika yapımcıların bu dinamikleri saptayıp göz önünde bulundurması şart.

Türkiye’de de iklim savunucuları ve politika geliştiren merciler bu kaygıları görmezden gelemeyebilir ve gelmemeli. Çevre politikalarının sosyal ve ekonomik boyutlarını tespit ve mevzu ederek daha geniş koalisyonlar inşa edebilir ve iklim eyleminin sağ hareketler tarafından silah olarak kullanılmasını engelleyebilir. İklim eylemi sosyal adalet prensiplerini bünyesine katarak, sadece emisyonların azaltılmasını değil, yapısal eşitsizliklerin giderilmesini de konu edinen iklim politikalarını savunmalı.

Tam da mecliste iklim kanunu tartışmaları sürer ve Türkiye’nin iklim ağı yeniden tesis edilirken, sosyal adaleti merkezine alan politikalar geliştirilmesi hayati önemde. Enerji geçişinin emekçi ve kırılgan gruplar üzerinde yaratacağı etkiler hesaba katılarak, yeşil dönüşümün sadece ekonomik fırsatlar değil, sosyal eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasına ilişkin kaygılar da temel alınarak gerçekleştirilmesi gerekiyor. Ne var ki, dolaşıma sokulan İklim Değişikliği Kanunu tasarısında sosyal adaleti gözetken hiçbir unsur yer almıyor. Gerçekleşmesi öngörülen geçiş kapsamında, laf arasında şöyle bir değinilmek dışında kırılgan gruplara ve emekçilere yönelik hiçbir hüküm bulunmuyor. Karbon fiyatlama ve kirlilik cezalarından elde edilen gelirler genel bütçeye aktarılıyor; yani şu haliyle bakıldığında, geçişten etkilenen işçilere ve topluluklara yönelik destek programlarına para aktarılacak gibi görünmüyor. Üstelik kanunda yeni bir emisyon azaltma hedefi veya kömürden çıkış tarihi de yer almıyor. Yani

fiilen kanunlaştırılan, sadece bir emisyon ticaret sistemi (ETS), ki bu sistemin uygulandığı ülkelerde emisyonları büyük oranda düşürmeyen bir piyasa aracı olduğu biliniyor. Kanun tasarısı yeşil kalkınmaya odaklı görünüyor ve önerilen iklim çözümü de esasen, yenilenebilir enerjiye ve ağaç dikmek suretiyle karbon yutaklarına yatırım yaparak karbon emisyonlarını "denkleştirme"yi hedefliyor gibi bir izlenim bırakıyor.¹ Bu şekilde tasarlanan iklim politikaları, toplumsal kutuplaşmayı derinleştiren ve dönüşüm sürecine yönelik itirazları artırma potansiyeline sahip bir araca dönüşecek. Bu süreçte sivil topluma gereğince danışılmadığı ve hazırlanan tasarıda sivil toplumun isteklerine yer verilmediği için, dışlayıcı bir sürecin varlığına da dikkat çekmek gerekiyor.

Ayrıntılı ifade etmek gerekirse, yenilenebilir enerji projelerinin uygulamaya geçirilmesi için, bu projelerden etkilenen toplulukların yerlerinden edilmesini ve kaynaklar bakımından mülksüzleştirilmesini engellemek için, topluluklardan gereğince bilgilendirilmiş olarak önceden verecekleri özgür rızalarının alınması şart. Yerel halk, kendi topraklarını, geçim kaynaklarını ve esenliklerini ilgilendiren kararlar üzerinde söz hakkı olmalı. Ayrıca, enerji yönetim yapılarının demokratikleştirilmesi; yani karar alma süreçlerine yerel topluluklardan, emek ve çevre örgütlerinden temsilcilerin dahil edilmesi gerek. Halkın kaygılarının anlaşılıp giderilmesi ve hesap verebilirliğin sağlanması için düzenli istişareler yapılmalı ve şeffaf bildirim mekanizmaları oluşturulmalı. Daha da önemlisi, bu tür tedbirlerin yetersiz kaldığı yerde, çevre aktivistlerinin esasen sermayenin menfaatine çalışan ve çoğu zaman devlet tarafından dayatılan yeşil politikalara arka çıkmak yerine yerel halka destek olması beklenmeli.

Toprak haklarının korunması ve adil tazminat sağlanması da öncelikli konular arasında. Adil tazminat ve alternatif geçim kaynakları sunulmadığı müddetçe, yenilenebilir enerji projeleri için zorla kamulaştırmadan kaçınılması gerek. Tarım arazilerinin, ormanların ve meraların, yerel halka zarar verecek şekilde özel enerji şirketlerine haksız yere tahsisini önlemek için koruma güvenceleri getirilmeli. Mali sorumluluk açısından "kirlenen öder" ilkesine bağlı kalan iklim politikaları desteklenmeli. Karbon fiyatlandırması ve çevre kirlilik cezalarından edinilen gelirler, etkilenen emekçileri ve toplulukları destekleyen programlara yönlendirilmeli. Ayrıca devletler, yenilenebilir enerji şirketlerinin yerel halk arasından istihdama öncelik vermesini, adil ücret koşulları ve sosyal haklar sağlanmasını mecbur kılarak yeni yeşil işlerin gerçekten işçilerin geçim seviyesini yükseltmesini sağlamalı.

Kapsayıcı ve katılımcı karar alma süreçleri tesis edilerek, toprak ve emek hakları korunabileceği gibi ekonomik faydalar da adil bir şekilde dağıtılabilir; böylece yeşil dönüşüm, mevcut adaletsizlikleri yeniden üretmek yerine müspet bir sosyal dönüşüm gücü haline getirilebilir. Farklı seslerin dikkate alınmasının yeşil siyaseti zayıflatmak yerine güçlendireceğinin farkına varılması beklenmeli. Çevre politikaları yeşil dönüşümün sosyal ve ekonomik boyutlarını

1 <https://www.iklimhaber.org/iklim-kanununa-yonelik-tepkiler-buyuyor-teklif-iklim-degisikligi-ile-mucadele-etmeyi-amaclamiyor/>

dikkate almadığında, kamuoyu desteğini kaybedip gerici hareketlerin ekmeğine yağ sürme tehlikesiyle karşılaşacak. Yeşil dönüşüm ancak adaleti, şeffaflığı ve katılımı önceliklendirirse hem çevresel hem sosyal açıdan sürdürülebilir bir nitelik taşıyabilir. Son ama çok önemli bir husus olarak, gezegenimizin sınırlarını zorlamak istemiyorsak, kapitalist sistemin yere göğe sığdıramadığı ekonomik büyüme kavramı üzerine yeniden ve ciddi bir şekilde kafa yormak gereğini hatırdan çıkarmamak lazım (Akbulut, 2021; Boillat vd., 2012).

Kaynakça

- Adaman, F., Akbulut, B. & Arsel, M. (Eds.) (2017). *Neoliberal Turkey and Its Discontents: Economic Policy and The Environment under Erdoğan*. London And New York: I.b. Tauris.
- Akbulut, B. (2021). Degrowth. *Rethinking Marxism*, 33(1): 98–110.
- Aksu, C., Erensü, S., & Evren, E. (Eds) (2016). *Sudan Sebepler: Türkiye’de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*. İstanbul: İletişim.
- Andreucci, D., Beltrán, M. J., Velicu, I., & Zografos, C. (2017). Capital Accumulation, Hegemony and Socio-Ecological Struggles: Insights from the ENTITLE Project. *Capitalism Nature Socialism*, 28(3), 18–27.
- Anguelovski, I., Connolly, J.j.t., Cole, H. Et Al. (2022). Green Gentrification in European and North American Cities. *Nature Communications*, 13, 3816.
- Apostolopoulou, E., & Adams, W. M. (2015). Neoliberal Capitalism and Conservation in the Post Crisis Era: The Dialectics of “Green” and “Un Green” Grabbing in Greece and The UK. *Antipode*, 47(1): 15–35.
- Arsel, M., & Büscher, B. (2012). Nature™ INC.: Changes and Continuities in Neoliberal Conservation and Market Based Environmental Policy. *Development and Change*, 43(1): 53–78.
- Benjaminsen, T. A., & Bryceson, I. (2012). Conservation, Green/Blue Grabbing and Accumulation by Dispossession in Tanzania. *Journal of Peasant Studies*, 39(2): 335–355.
- Boillat, S., J-F Gerber, & Funes-Monzote, F. R. (2012). What Economic Democracy for Degrowth? Some Comments on the Contribution of Socialist Models and Cuban Agroecology. *Futures*, 44(6): 600–607.
- Borras Jr, S. M., Hall, R., Scoones, I., White, B., & Wolford, W. (2011). Towards a Better Understanding of Global Land Grabbing: An Editorial Introduction. *The Journal of Peasant Studies*, 38(2): 209–216.
- Brannstrom, C., Gorayeb, A., De Sousa Mendes, J., Loureiro, C., De Andrade Meireles, A. J., Da Silva, E. V., & De Oliveira, R. F. (2017). Is Brazilian Wind Power Development Sustainable? Insights from a Review of Conflicts in Ceará State. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 67: 62–71.
- Büscher, B., Dressler, W., & Fletcher, R. (2014). *Nature Inc.: Environmental Conservation in the Neoliberal Age*, University of Arizona Press.
- Castree, N. (2003). Commodifying What Nature? *Progress in Human Geography*, 27(3): 273–297.
- Castree, N. (2008). Neoliberalising Nature: Processes, Effects, and Evaluations. *Environment and Planning A*, 40(1): 153–173.

Dell'angelo, J., D'odorico, P., & Rulli, M. C. (2017). Threats to Sustainable Development Posed by Land and Water Grabbing, *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 26-27: 120–128.

DSİ (2023). 2023 Faaliyet Raporu. Ankara: DSİ.

Dunlap, A. (2017). 'The Town Is Surrounded': From Climate Concerns to Life under Wind Turbines in La Ventosa, Mexico. *Human Geography*, 10(2): 16–36.

Dunlap, A., Verweijen, J., & Tornel, C. (2024). The Political Ecologies of "Green" Extractivism(S): An Introduction. *Journal of Political Ecology*, 31(1): 436-463.

Fairhead, J., Leach, M., & Scoones, I. (2012). Green Grabbing: A New Appropriation of Nature? *Journal of Peasant Studies*, 39(2): 237-261.

Gardner, B. (2012). Tourism and the Politics of the Global Land Grab in Tanzania: Markets, Appropriation and Recognition. *Journal of Peasant Studies*, 39(2): 377-402.

Hickel, J., & Kallis, G. (2020). Is Green Growth Possible? *New Political Economy*, 25(4): 469–486.

IEA. (2022). *Renewables 2022*, IEA, Paris. <https://www.iea.org/reports/renewables-2022>, Licence: CC BY 4.0

İşlar, M. (2016). Su Gası mı, Su Hakkı mı? Neoliberal Hidrolik Misyon Çağında Türkiye'nin HES Sorunu, in C. Aksu, S. Erensü, & E. Evren (Eds.), *Sudan Sebepler: Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*. İstanbul: İletişim, pp. 137–152.

Leach, M., Fairhead, J., & Fraser, J. (2012). Green Grabs and Biochar: Revaluating African Soils and Farming in the New Carbon Economy. *Journal of Peasant Studies*, 39(2): 285–307.

Maconachie, R. (2019). Green Grabs and Rural Development: How Sustainable Is Biofuel Production in Post-War Sierra Leone? *Land Use Policy*, 81: 871–877.

Margulis, M. E., Mckean, N., & Borras Jr, S. M. (2013). Land Grabbing And Global Governance: Critical Perspectives. *Globalizations*, 10(1): 1–23.

Mcafee, K. (1999). Selling Nature to Save It? Biodiversity and The Rise of Green Developmentalism. *Environment and Planning D: Society and Space*, 17(2): 133–154.

Mcmichael, P. (2009). Contemporary Contradictions of the Global Development Project: Geopolitics, Global Ecology and the "Development Climate". *Third World Quarterly*, 30(1): 247–262.

Müller, N., Fletcher, R., & Blázquez Salom, M. (2023). Tourism Commodification and Privatization of Nature: Private Protected Areas in the Serra De Tramuntana (Mallorca). *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, 99.

Núñez, A., Benwell, M. C., & Aliste, E. (2022). Interrogating Green Discourses in Patagonia-Aysén (Chile): Green Grabbing and Eco-Extractivism as a New Strategy of Capitalism? *Geographical Review*, 112(5): 688–706.

- Ojeda, D. (2014). Green Pretexts: Ecotourism, Neoliberal Conservation and Land Grabbing in Tayrona National Natural Park, Colombia, in J. Fairhead, M. Leach, & I. Scooneds (Eds.), *Green Grabbing: A New Appropriation of Nature*. Routledge, pp. 131–150.
- Özçam, Z. (2018). Rüzgar Enerjisi Çatışması: Kırsal Alanlar ve Rüzgar Enerjisi—Karaburun Deneyimi. *Planlama*, 28(1): 15–24.
- Özen, H. (2024). Why Is “Clean” Energy Opposed? The Resistance to Geothermal Energy Projects in Turkey. *Environment and Planning E: Nature and Space*, 7(4): 1580–1600.
- Peet, R., & Watts, M. (1996). *Liberation Ecologies*. London: Routledge.
- Robbins, P. (2019). *Political Ecology: A Critical Introduction*. John Wiley & Sons.
- Sağlam, N.A., Dalfifan, F. & Kızıltepe, B. (2024). Çanakkale’deki Rüzgâr Enerjisi Santrallerinin Kırsal Sürdürülebilirliğe Etkileri. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 19(2): 258–288.
- Serdar, S., Yılmaz, Ş. & Aytaç, O. (2024). Türkiye Hidroelektrik Potansiyeli ve Gelişme Durumu, in S. Serdar, Ş. Yılmaz, & O. Aytaç, O. (Eds.), *Türkiye’nin Enerji Görünümü 2024*. Ankara: TMMOB, pp. 165–178.
- Siamanta, Z. C. (2019). Wind Parks in Post-Crisis Greece: Neoliberalisation Vis-À-Vis Green Grabbing. *Environment and Planning E: Nature and Space*, 2(2): 274–303.
- Stolton, S., Redford, K. H., & Dudley, N. (2014). The Futures of Privately Protected Areas (Protected Area Technical Report Series No.1). International Union for Conservation of Nature (Iucn).
- Tittor, A. (2016). Green Grabbing. Interamerican Wiki: Terms - Concepts - Critical Perspectives. /Einrichtungen/Cias/Wiki/G/Green-Grabbing.xml.
- TMMOB. (2021). *Büyük Menderes Havzasında Jeotermal Enerji Santralleri Gerçeği ve Aydın İlinde Kurulu JES’lerin Çevresel Etkileri*. Ankara: TMMOB.
- Vadén, T., Lähde, V., Majava, A., Järvensivu, P., Toivanen, T., Hakala, E., & Eronen, J. T. (2020). Decoupling for Ecological Sustainability: A Categorisation and Review of Research Literature. *Environmental Science & Policy*, 112 (October): 236–244.
- Van Der Ploeg, J. D., Franco, J. C., & Borrás Jr, S. M. (2015). Land Concentration and Land Grabbing in Europe: A Preliminary Analysis. *Canadian Journal of Development Studies/Revue Canadienne D’études du Développement*, 36(2), 147–162.
- Vidal, J. (2008). The Great Green Land Grab. *The Guardian*. 13.2.2008,
- Yener, A.b. (2024). Türkiye’de Jeotermal Kaynakların Kullanımı Ve Jeotermal Enerji. In S. Serdar, Ş. Yılmaz, & O. Aytaç, O. (Eds.), *Türkiye’nin Enerji Görünümü 2024*. Ankara: TMMOB, pp. 211–220.